

POVESTEA UNEI CĂRȚI „AM LUCRAT CU C. BRÂNCUȘI“ DE ȘTEFAN GEORGESCU GORJAN

SORANA GEORGESCU-GORJAN

La 5 martie 1985 se stingea din viață inginerul Ștefan Georgescu-Gorjan, autorul concepției tehnice a Coloanei infinite monumentale de la Târgu-Jiu și coordonatorul echipei de specialiști care au transpus în oțel și fontă geniala idee brâncușiană. Pleca

din această lume cu regretul de a nu-și fi văzut apărut volumul de sinteză în care consemnase experiența unică a colaborării cu marele sculptor și însemnase date importante pentru cei ce urmau să se îngrijească de păstrarea monumentului.

La 11 septembrie 2005 s-a împlinit un secol de la nașterea lui Ștefan Georgescu-Gorjan. Anul centenarului său este marcat și de apariția cărții sale testamentare la Editura Universală din București, ceea ce reprezintă sfârșitul unei adevărate odisei.

În volumul *Am lucrat cu Brâncuși* se regăsește pentru prima oară în integralitate manuscrisul definitivat de inginer încă din 1976. Textul, oferit spre publicare editurii craiovene "Scrisul Românesc" la 8 decembrie 1976, a fost acceptat în principiu în februarie 1977. A urmat apoi o îndelungă perioadă de tergiversări, punctată prin nenumărate apeluri telefonice și 35 de adrese scrise din partea autorului, solicitând urgentarea apariției cărții, la care i s-a răspuns doar de 5 ori cu scrisori de amânare din partea editurii.

La cererea editurii "Scrisul Românesc", la 19 ianuarie 1979 reputatul critic Barbu Brezianu alcătuiește un referat, arătând că lucrarea este o contribuție fundamentală la o mai bună cunoaștere a operei lui Constantin Brâncuși de la Târgu-Jiu, iar autorul este un martor unic al procesului intelectual și material al înfăptuirii celei mai importante piese din ansamblul de la Târgu-Jiu. Barbu Brezianu preciza în legătură cu Ștefan Georgescu-Gorjan: „De o perfectă sinceritate și rigoare științifică, el a extins în ultimii ani investigațiile sale în legătură cu problema coloanelor lui Brâncuși și s-a documentat cu o exemplară devoțiune și seriozitate asupra tuturor versiunilor acestei opere, descoperind o coloană necunoscută chiar celor mai asidui biografi ai sculptorului I. J. Competența și probitatea de om de știință se unește cu darul de a relata faptele cu o claritate deplină, neomițând până și numele celui mai mărunț colaborator care a participat la ridicarea Coloanei de la Târgu-Jiu.”

La 29 decembrie 1980, inginerul Gorjan scria conducerii editurii: „Cartea aceasta reprezintă ultima realizare pe care vreau să o duc la bun sfârșit. Cartea a trebuit să o scriu, atât ca document, cât și, mai ales, ca un fel de testament în legătură cu Coloana. Există acolo date practice asupra reviziei periodice a Coloanei (lucru pe care l-am făcut până acum de două ori: în 1964-65 și 1975-76) /.../pentru ca ea să mai dăinuiască în bună stare și după anul 2000. Aceste lucruri trebuie știute și de cei ce îmi vor supraviețui și vor avea să se ocupe de Coloană în viitor.”

Constatând că „studiile originale făcute cu migală de un român” întârziiau să apară, autorul se adresa din nou editurii și forurilor culturale la 15 martie 1983: „Sunt singura persoană din cele îndrituite a scrie despre Brâncuși amintiri autentice și contribuții originale, care nu a reușit până acum să-și vadă amintirile aduse la cunoștința marelui public sub forma unei cărți /.../Sunt ultimul supraviețuitor din puținii care l-au cunoscut bine pe Brâncuși la noi în țară și mai ales din cei foarte puțini care au colaborat cu el la realizarea ansamblului de la Târgu-Jiu.”

Apelurile autorului, din ce în ce mai disperate, ca lucrarea să fie publicată înainte de a deveni postumă, sunt exemple tipice de *Vox clamantis in deserto*, întrucât Ștefan Georgescu-Gorjan a trecut în lumea umbrelor fără să-și fi văzut cartea publicată.

*
* *

În calitate de fiică și legatară universală a inginerului Gorjan, mie mi-a revenit datoria de a mă îngriji de soarta cărții. Abia în decembrie 1988 editura „Scrisul Românesc” a reușit să publice prima parte a manuscrisului *Am lucrat cu Brâncuși*, schimbându-i însă titlul în *Amintiri despre Brâncuși*.

Din rațiuni bine cunoscute s-au omis o serie de fragmente și s-a redus ilustrația. Partea a doua a manuscrisului a apărut în 1996 la editura bucureșteană „Eminescu”, cu titlul *Brâncuși - Templul din Indor*. Inițiativa aceleiași edituri de a reedita și prima parte, așa cum a fost elaborată de autor, nu s-a putut materializa. Tirajele volumelor din 1988 și 1996 s-au epuizat rapid.

Se cuvin relevate strădaniile doamnei Doina Uricariu, președinte director general al editurii „Universală”, că în cele din urmă cartea *Am lucrat cu Brâncuși* să vadă lumina tiparului, în forma în care a gândit-o autorul ei. S-au reintrodus porțiunile omise în 1988 și s-a completat ilustrația conform listei inițiale. În completarea cărții s-a publicat și frumoasa corespondență dintre inginerul Gorjan și împătimitul cercetător al creației brâncușiene - criticul american Sidney Geist. Schimbul de scrisori în engleză, cu traduceri în română și numeroase facsimile, ilustrează minunat profunda admirație față de opera marelui sculptor a celor doi corespondenți. Cartea a beneficiat

de o subvenție-din partea Ministerului Culturii și Cultelor, iar domnul Theodor Nicol, moștenitorul moștenitorilor lui Brâncuși a permis cu generozitate reproducerea imaginilor operelor marelui sculptor.

Volumul sintetizează numeroasele articole, comunicări și interviuri realizate de Ștefan Georgescu-Gorjan începând cu anul 1964.

În redactarea cărții, autorul s-a slujit de amintirile tatălui său, Ion Georgescu-Gorjan, bun prieten și sprijinitor al artistului din anii tinereții acestuia, precum și de ale sale proprii, „excluzând orice fantezie și invenție și reducând la minim erorile de cronologie și de relatare”. A recurs și la amintirile unor persoane din Craiova care l-au cunoscut pe artist, precum și la mărturiile meșterilor, șefilor de echipă și muncitorilor de înaltă calificare cu care a conlucrat la realizarea Coloanei.

Este deosebit de interesantă povestirea realizării bustului de gips al lui Ion Georgescu Gorjan în 1902, de către proaspătul absolvent de Belle Arte, Constantin Brâncuși. Cea mai veche operă a sculptorului aflată la București este expusă în prezent în sala „Brâncuși” a Muzeului Național de Artă al României.

Traducerea integrală a catalogului expoziției „Brâncuși” de la Galeria Brummer din New York din 1926, dăruit de artist inginerului în 1935,

face accesibil cititorilor cuprinsul acestui exemplar, unicul existent în țară.

Studiul despre „Coloanele infinite ale lui Brâncuși” se bazează pe cercetarea atentă a imaginilor din atelierul artistului, fotografiate chiar de Brâncuși în decursul anilor. Deși nu s-a mai putut deplasa în străinătate să analizeze coloanele din lemn existente, inginerul a adus contribuții importante la stabilirea cronologiei acestor lucrări, identificând din fotografii existența a două coloane cu nouă elemente cioplite de sculptor.

În partea închinată *Coloanei infinite* de la Târgu-Jiu, autorul relevă experiența unică a colaborării sale cu marele artist, în cultul căruia a fost crescut. Este singurul caz de conlucrare a lui Brâncuși cu un inginer, autorul concepției tehnice pe care se bazează construirea coloanei monumentale: „Să se încastreze în beton baza unui stâlp solid de oțel, pe care să se tragă, suprapunându-se, ca niște mărgele uriașe, goale în interior, „elementele” spațiale identice ale coloanei. Îmbinarea perfectă a elementelor la rosturi avea să asigure impresia de continuitate.”

În capitolul „Constructorii Coloanei infinite”, inginerul descrie amănunțit contribuția tuturor celor care au participat în 1937 la materializarea în oțel și fontă a genialei idei brâncușiene, în răstimp de numai 90 de zile. Imaginile constituind „Filmul montării Coloanei” sunt mărturii deosebit de prețioase. Alături de numeroase alte fotografii, desene originale și documente

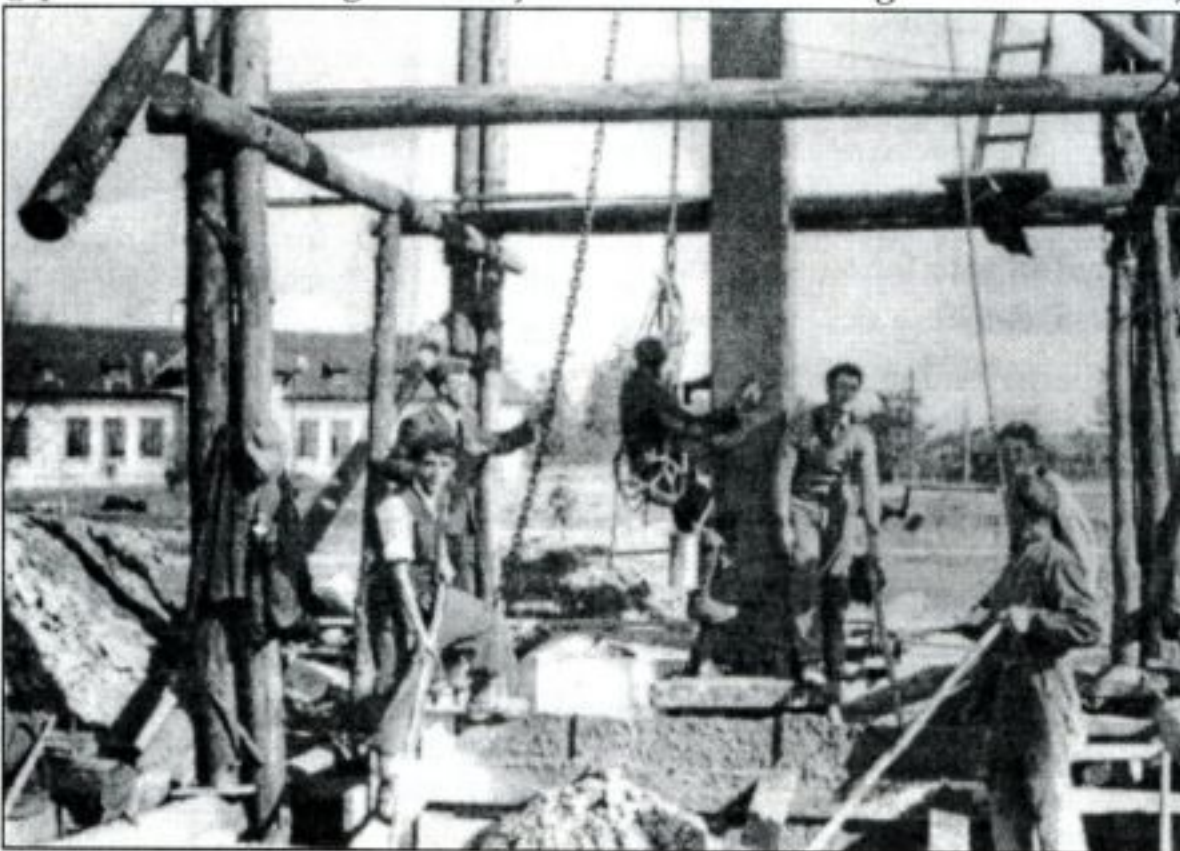
în facsimil, ele contribuie la închegarea unei ilustrații consistente.

Studiile despre „Geometria Coloanei infinite” și despre „Structura modulară a monumentelor de la Târgu-Jiu” reprezintă contribuții importante, ce vor servi drept puncte de pornire pentru cercetări ulterioare.

Se cuvine relevat faptul că primul carnet al Atelierului Brâncuși de la Centrul Georges Pompidou din Paris, *La Colonne sans fin*, apărut în 1998 prin grija doamnelor Marielle Tabart și Doina Lemny, poartă mențiunea: „*dedie; au premier chef à la memoire de l'ingenieur Ștefan Georgescu-Gorjan, artisan de la Colonne sans fin de Tîrgu-Jiu.*” [dedicat în primul rând memoriei inginerului Ștefan Georgescu-Gorjan, făuritorul Coloanei fără sfârșit de la Târgu-Jiu].

Într-o dedicație pe cartea *Păsările lui Brâncuși*, oferită inginerului Gorjan, Athena Tacha Spear, bine-cunoscuta exegetă a artistului, avea să scrie la 16

septembrie 1976: „*To Mr. Ștefan Georgescu-Gorjan, who has contributed invaluable Information on the Endless Column, and who, above all, has made it possible. With gratitude.*” [Domnului Ștefan Georgescu-Gorjan, care a furnizat informații inestimabile despre Coloana infinită și care, mai presus de orice, a făcut-o să fie cu putință. Cu recunoștință.]

*
* *

În carte se discută și posibilitatea construirii unor coloane gigantice. Autorul răspunde cu argumente la atacurile unor detractori.

Volumul mai cuprinde și descrierea metalizărilor efectuate în 1938, 1966 și 1976, precum și un breviar de calcul, materiale deosebit de utile pentru restaurări ulterioare.

În octombrie 1984, autorul a socotit necesar să suprimă din manuscris textul închinat reviziei capitale a Coloanei. A inclus în schimb rezultatele expertizei realizate în 1983-84 de către specialiștii Institutului de Cercetări în Construcții (ÎNCERC), care dovedeau că „starea interiorului Coloanei după 47 de ani de la metalizare este neașteptat de bună, deci nu este nevoie să se ia măsuri de restaurare”. În capitolul omis din volum de autor, acesta preciza că la o revizie capitală „nici vorbă nu poate fi de demontarea Coloanei, operație legată de numeroase și foarte mari riscuri”. Expertiza ÎNCERC semnala, la rândul său, că „Demontarea și remontarea modulelor este riscantă, putând conduce la deteriorarea modulelor la scoatere.”

La începutul anilor '90, când constructorul Coloanei nu se mai afla în această lume, a început să se vehiculeze ideea iminentei prăbușiri a monumentului și a necesității dezamblării Coloanei, pentru a-i înlocui stâlpul de rezistență, fundația, culoarea.

În calitate de deținătoare a arhivei legate de construirea Coloanei, am făcut publică opinia constructorului acesteia și am pus la dispoziția forurilor în drept întreaga documentație existentă în arhiva Gorjan. M-am alăturat specialiștilor care susțineau imperativul conservării autenticității operei, despre care experții UNESCO aveau să afirme că este „nu numai o capodoperă a artei moderne, ci și o extraordinară operă inginerească.”

La 14 septembrie 1996, s-a procedat însă la „decapitarea” Coloanei, urmată în noiembrie de demantelarea întregii opere. Modulele din fontă, demontate brutal, au fost fisurate, perforate și încarcerate în cuști de metal. Stâlpul din oțel a rămas stingher, pradă tuturor intemperțiilor.

Au urmat patru ani de polemici și dispute. A obținut câștig de cauză proiectul de restaurare elaborat de un colectiv al Uniunii Artiștilor Plastici, sub conducerea sculptorului Dorin Dănilă și a inginerului Mircea Crișan, pe principiul respectării caracterului original al operei. Restaurarea propriu-zisă a efectuat-o „Turbomecanica” (director de program - inginerul Virgil Călea), iar de metalizare s-a ocupat firma „Plasmajet” (director - inginerul Ion Trușcă). Se cuvine subliniat faptul că atât proiectanții cât și executanții restaurării au ținut seama de informațiile cuprinse în capitolele referitoare la Coloană din cartea inginerului Gorjan.

*
* *

Volumul recent apărut pune de asemenea la dispoziția cititorilor prețioase informații legate de proiectul Templului din Indore, cu care Brâncuși l-a pus la curent pe inginerul Gorjan care trebuia să-l însoțească în India. În privința formei exterioare a monumentului și a destinației acestuia, versiunea prezentată de inginer i-o împărtășise chiar sculptorul în 1937, în timpul sejurului acestuia la Petroșani - un ou uriaș, asemănător începutului lumii, urma să adăpostească cele trei *Păsări în văzduh* ale maharajahului Yeshwant Rao Holkar, precum și urna cu cenușa maharani-ei. Pentru decorația interioară și aranjamentul pieselor majore, inginerul a folosit informațiile deținute de la artist de către alți exegeți ai lui Brâncuși. Templul nu a fost niciodată realizat, dar mărturia inginerului pune în evidență un anumit moment din demersul creator al artistului.

Studii de sinteză referitoare la mitul oului și la leitmotivul ovoidului în opera brâncușiană sunt bogat ilustrate. Inginerul regăsește chiar secțiunea de aur în ovoidele lui Brâncuși. Un ultim capitol prezintă desenele abstracte ale artistului.

În calitate de îngrijitoare a ediției, am menționat în note de subsol și în postfață o serie de informații publicate în lucrări apărute după decesul inginerului Gorjan, necesare pentru aducerea la zi a temelor tratate.

În ultimul an de viață al autorului, fragmente din carte au apărut în „Suplimentul literar-artistic al Scânteii Tineretului” între 25 martie și 29 iulie 1984. Poetul Gheorghe Tomozei scria la 4 mai 1984 în „Flacăra” că, după ce citise „emoționanta mărturie” a inginerului Ștefan Georgescu-Gorjan, care „a zburat cu o riglă de calcul în anul 1937”, a simțit nevoia să memoreze numele scoase din uitare de inginer a celor care „au executat strania ‘comandă’ fără cusur, muncind drăcește și îngerește (prin impact cu norii)”, căci „pe truda lor, pe calculele, nervii și inspirarea lor s-a zidit monumentul sădit într-un câmp din mărunțul oraș oltean de genul Marelui Meșter”. „Mândra Coloană au durat-o, amestecându-și confratern sudoarea, români, unguri, sași, evrei, slovaci (ori polonezi, ori cehi, ori austrieci). Încă un simbol poate încărcă romburile scrijelate nevăzute cu texte sacre ale Coloanei lui Constantin Brâncuși.”

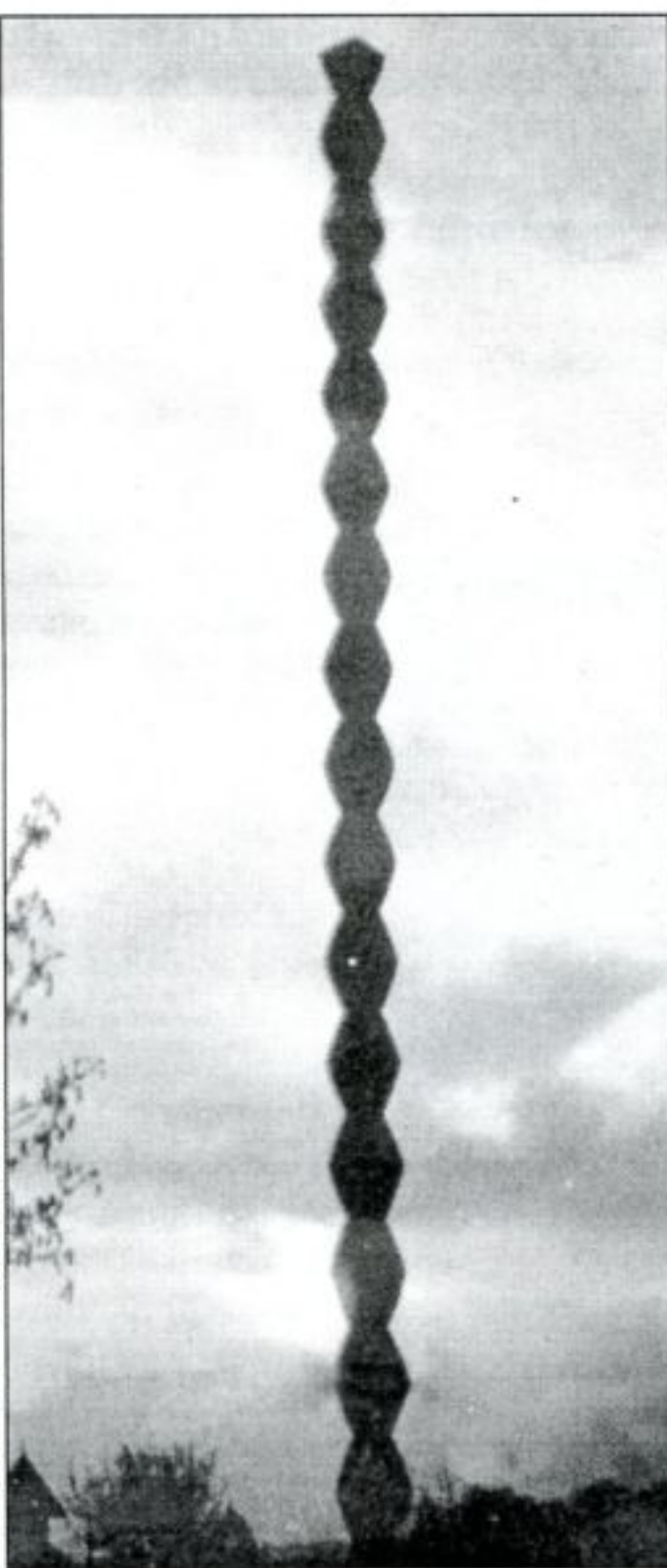
După apariția volumului din 1988, poetul va scrie din nou, în „Luceafărul” din 18 februarie și martie 1989, despre „cartea inginerului Gorjan, sobră, de o modestie fără egal” și despre „mărturiile cu totul credibile și motivațiile de principiu, severe, indubitabile” ale autorului, „al cărui respectat nume nu mai poate lipsi din cărțile dedicate lui Brâncuși”.

Într-o scrisoare din 3 martie 1989, Romulus Rusan aprecia lucrarea drept „un model de documentare și scriere, o mărturie de aur, unul din acele monumente de hârtie, pe care, dacă Brâncuși a avut norocul, ar trebui să le aibă toți marii oameni ai românilor”.

Volumul apărut acum întrunește și mai multe informații și mărturii și-l readuce în conștiința publicului pe colaboratorul marelui sculptor, cel despre care Sidney Geist scria: „He was a man of

upright character and admirable scientific spirit./.. Of course everything he had to say about Brancusi was important, not to mention our debt to him for his part in the realization of End-less Column.” [A fost un om cu un caracter integru și cu un admirabil spirit științific. / .. / Ca siguranță că tot ceea ce avea dânsul de spus despre Brâncuși era important, fără a pune la socoteală cât îi suntem de îndatorați pentru contribuția sa la realizarea Coloanei infinite.]

Apariția cărții în librării în anul centenarului inginerului Ștefan Georgescu-Gorjan este un binevenit omagiu adus celui care, atunci când a părăsit această lume, a rostit doar cuvântul emblematic: „VERTICAL!”

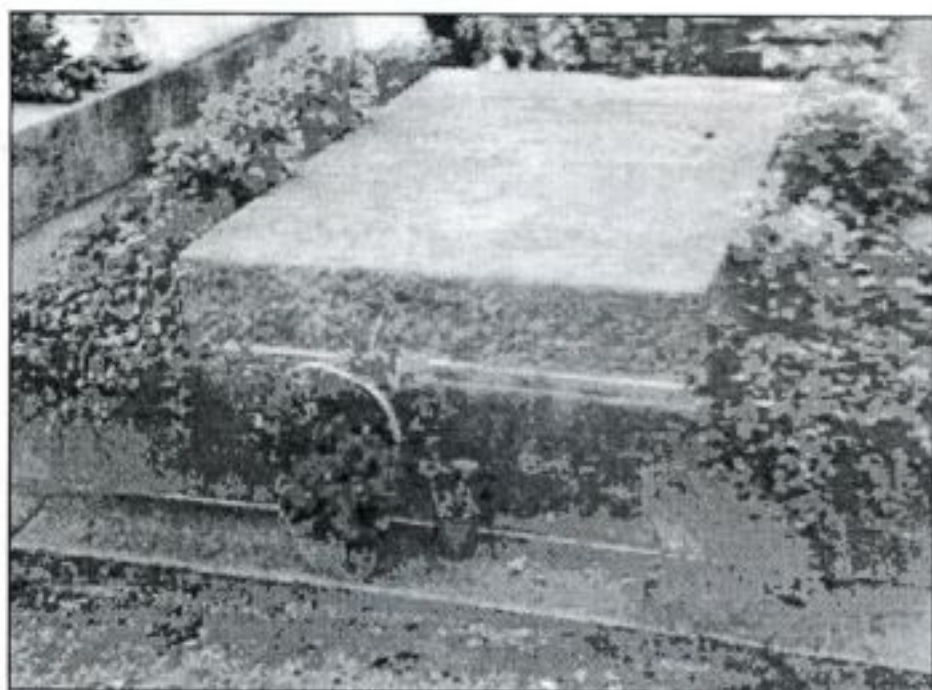
PE URMELE LUI BRÂNCUȘI LA PARIS

MONICA M. CONDAN

Un turist român aflat la Paris, pentru prima oară mai ales, are fără îndoială o dorință puternică, resimțită ca o necesitate, dar și ca o datorie de suflet, să viziteze Muzeul de artă modernă, atelierul sculptorului Constantin Brâncuși, născut la Hobița, județul Gorj, la sfârșitul iernii lui 1876. Anul acesta se sărbătorește 130 de ani de la nașterea acestui mare sculptor al românilor și al lumii, care a marcat decisiv generațiile artistice care l-au urmat.

În capitala Franței există un loc anume, care este legat atât de începuturile cât și de sfârșitul activității și vieții lui Brâncuși. De aici se poate începe o adevărată odisee pe urmele artistului la Paris. Este vorba de cartierul Montparnasse. Direcția aleasă poate fi stabilită aleatoriu.

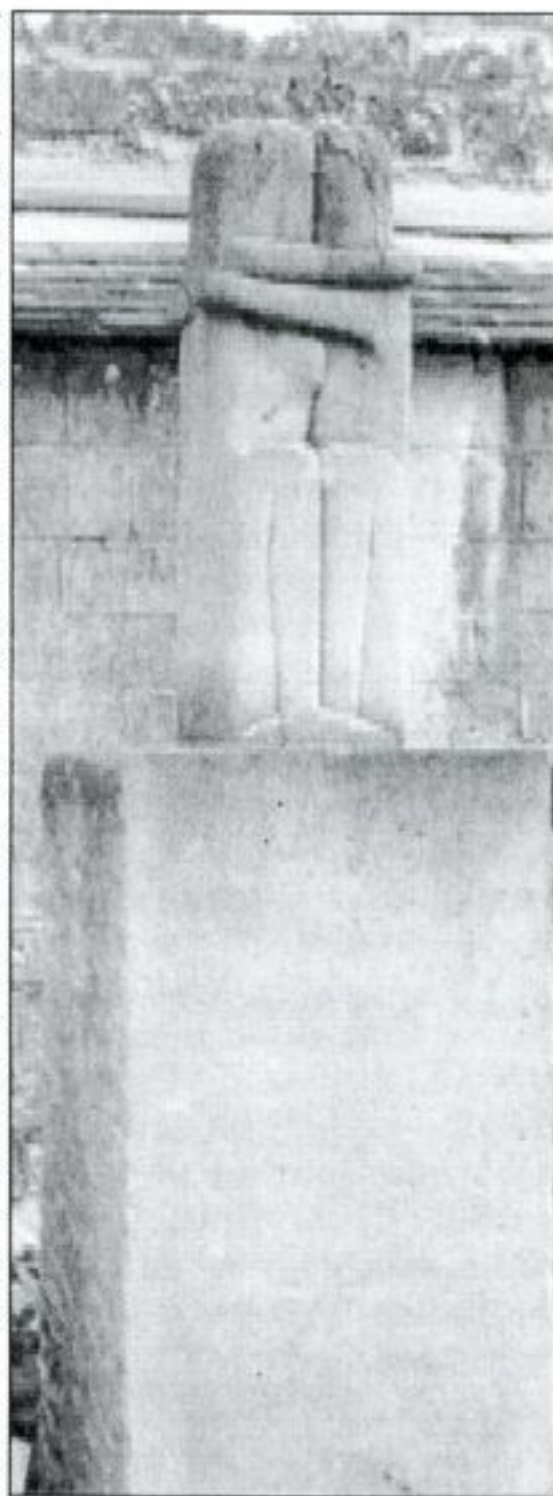
Orice turist este atras de la început de turnul Montparnasse, care străjuiește acest cartier al artiștilor. În cimitirul din apropiere, sub o lespede

simplică de piatră, dar impresionantă tocmai prin sobrietatea ei, înconjurată de tufe de flori, se odihnește artistul român. Nu este singur. În același cimitir se află mormintele unor alți celebri conaționali Eugen Ionescu și Emil Cioran. Turistul român se reculege o clipă și aprinde o lumânare. Și tot acolo, de aproape un secol, din 1911, o variantă a *Sărutului* din piatră a lui Brâncuși este așezată pe mormântul Tatianeii Rachewsky, o tânără care s-a sinucis, din pricina unei dezamăgiri în dragoste. Pe mormânt a sculptat o inscripție în românește cu litere chirilice (slavona veche), așa că un simplu cunoscător poate cu ușurință descifra scrierea. Monumentul brâncușian nu celebrează „unirea nupțială în moarte”, ci amintește cauza tragicului eveniment care retezase viața fetei. Semnătura lui Brâncuși se află pe singura latură nefinisată a lucrării, latura care o susține de altfel.

Când, vorbind despre *Sărutul* lui Brâncuși, comentatorii folosesc cuvântul „monolitic”, ei nu

recurg, cum s-ar părea, la o metaforă, ci înțeleg prin asta exact o bucată de piatră implantată energetic în spațiu, o piatră aspră, mai degrabă poroasă decât nervurată, tăiată în unghiuri destul de acuzate, ceea ce conferă mai multă expresivitate îmbrățișării celor două corpuri, unul înclinat ușor peste celălalt, înclinare, care individualizează această sculptură. Criticul de artă Dan Grigorescu susține că „nici unul din înțelesurile acestei lucrări nu se poate desprinde de caracterele materialului în care este sculptat. Piatra aparține pământului: axa de o parte și de alta

căreia sunt construite simetric volumele sculpturii acesteia emblematică, pare a fi linia de forță a gravitației ce o cheamă spre pământ. Nu numai axa care separă, unindu-le, cele două corpuri, dar toate liniile ce schițează părul personajelor se îndreaptă spre pământ. Ele sunt însă echilibrate de orizontala amplă a brațelor, ce înconjoară, asemenea unor ramuri tinere, trupurile îndrăgostiților, într-un gest de supremă tandrețe. E parcă un semn că îmbrățișarea aceasta împiedică alunecarea spre pământ și spre moarte” (Grigorescu, Dan, *Brâncuși*, Editura Meridiane, București, 1980).

Monumentul funerar din cimitirul Montparnasse pare să confirme poziția lui Brâncuși față de tehnica ciopririi directe, astfel încât aceasta să corespundă intențiilor creației.

„Tăierea directă este adevărata cale spre sculptură” a susținut Brâncuși, o adevărată declarație-manifest pentru arta modernă în care tehnica sculptorului devine simbolul individualismului în artă. Brâncuși va reveni asupra acestei teme, explorând tehnici din ce în ce mai expresive, forma brațelor și mai ales a palmelor